

„Gondoskodnom kell azok boldogságáról, akik az enyémért dolgoznak”: Thomas Jefferson és rabszolgái¹

Thomas Jeffersonnak a rabszolgasághoz és a rabszolgáihoz fűződő viszonya régóta a történészek érdeklődésének középpontjában áll. Már a kortársak felfigyeltek arra az alapvető ellentmondásra, ami a *Függetlenségi Nyilatkozat* nevezetes mondata – „Minden ember egyenlőnek teremtett” –, illetve Jefferson rabszolgatartó mivolta között feszült. Ez az érdeklődés a fekete amerikaiak polgárjogi küzdelmével összefüggésben az 1960-as évektől élénkült fel, majd újabb lendületet kapott 1998 után, amikor egy Jefferson leszármazottain végzett DNS vizsgálat igen nagy valószínűséggel azt igazolta, hogy az Egyesült Államok harmadik elnökének évtizedeken át tartó szexuális kapcsolata volt egy Sally Hemings nevű mulatt rabszolgánőjével.²

Ezekre a fejleményekre annak a Thomas Jefferson Alapítványnak is reagálnia kellett, amelyik a Jefferson híres virginiai birtokán (Monticello) be rendezett emlékmúzeumot üzemelteti. Az 1980-as évek előtt a kiállításokon és az alapítvány kutatási programjában alig kapott szerepet a rabszolgaság kérdése, s ha a feketéket egyáltalán megemlítették, a rabszolga kifejezést (slave) a szolga (servant) eufemizmussal helyettesítették. Az 1980-as évektől kezdve azonban nemcsak a kiállításokon helyeztek a korábbinál jóval nagyobb hangsúlyt Jefferson rabszolgatartó mivoltának bemutatására, hanem a kutatómunkában is előtérbe került a monticellói rabszolgák életének és gazdájukhoz való viszonyának tanulmányozása. Ebben a munkában pedig az a *Lucia Stanton* járt az élen, aki néhány éves megszakításokkal 1968 óta az alapítvány munkatársa, s aki több mint három évtizede kutatja Jefferson rabszolgatartó gyakorlatát és rabszolgáinak életét. Stanton e szívós

1. Thomas Jefferson levele Angelica Church-nek, 1793. november 27. *The Papers of Thomas Jefferson*, Vol. 27.. Szerk. John Catanzariti. Princeton, 1997. 449.

2. Magyarul minderre lásd: Lévai Csaba: „Reszketek hazámért, ha arra gondolok, hogy Isten igazságos” (Thomas Jefferson és a rabszolgaság problémája) *Aetas*, 16. évf., 1. szám, 2001/1. 5–26. Lévai Csaba: Politika, média és történetírás: Thomas Jefferson és Sally Hemings esete *Aetas*, 23. évf., 2. szám, 2008/2. 83–94.

kutatómunka eredményeit tette közzé abban a tanulmánykötetben, amely 2012-ben látott napvilágot a University of Virginia Press gondozásában.

A könyvben található tizenegy tanulmányból kilenc 1993 és 2010 között jelent meg, kettő pedig ebben a kötetben látott először napvilágot. A szerző három nagyobb egységbe rendezte munkáit. Az elsőbe (Jefferson és a rabszolgaság) azt az öt tanulmányt sorolta Stanton, amelyek vagy összefoglaló szándékkal, vagy pedig egy-egy kisebb területre koncentrálnak mutatják be az Egyesült Államok harmadik elnökének rabszolgatartó gyakorlatát. A második – mindössze két darabból álló – fejezetbe (Családok és rabszolgaság) azok az írások kerültek, amelyek a Monticellón élő rabszolgacsaládok életével foglalkoznak. A harmadik részben (Szabaddá vált családok) pedig azok a tanulmányok szerepelnek, amelyekben Jefferson felszabaduló rabszolgáinak – főleg Sally Hemings leszármazottainak – felszabadulás utáni sorsát követte nyomon a szerző.

Az első egység első írása összefoglaló áttekintést ad Jefferson rabszolgatartó gyakorlatáról, a második pedig azt tárgyalja, hogy a rabszolgatartó rendszer korabeli brit kritikusai hogyan ítélték meg a harmadik elnök rabszolgaságról vallott felfogását és rabszolgatartói tevékenységét. A harmadik darabban azt vizsgálja Stanton, hogy a rabszolga háziszolgák milyen szerepet játszottak Jefferson fehér házbeli háztartásának üzemeltetésében elnöksége idején. A negyedik a monticellói udvarház rabszolgáival foglalkozik, az ötödikben pedig azt tárgyalja, hogy a rabszolgáknak milyen szerepet szánt Jefferson azon tervei megvalósításában, amelyek gazdálkodásának korszerűsítésére irányultak. A második fejezet két írása közül az első azt mutatja be, hogy az elnök rabszolgái milyen képet alakítottak ki gazdájukról, a második pedig a monticellói rabszolga-családokkal foglalkozik. Végül, az utolsó blokk első három tanulmánya Sally Hemings családjának sorsát követi nyomon. Az első azt vizsgálja, hogy a Hemings család Jefferson által felszabadított tagjai hogyan tudtak vagy nem tudtak beilleszkedni a Monticellohoz közel fekvő Charlottesville város közösségébe. A másodikban azt elemzi Stanton, hogy miként alakult Jefferson és Sally Hemings gyermekeinek sorsa, míg a harmadikban azt mutatja be, hogy a Hemings család tagjai milyen módon vettek részt az amerikai polgárháborúban (1861–1865). Végül e fejezet és az egész könyv utolsó írásában a monticellói rabszolga családok felszabadulás utáni sorsát követi nyomon.

Jelen keretek között nincs mód a kötet összes tanulmányának részletes ismertetésére, s ezért Stanton módszereit és megközelítésmódját az első rész utolsó írásának bemutatásával szeretném érzékeltetni, amelynek címe a következő: „A rabszolgatartás tökéletesítése: racionális ültetvényigazga-

tás Monticellón”. Jefferson, aki 1789 és 1793 között George Washington (1732–1799) első kormányában külügyminiszterként szolgált, a közte és a pénzügyminiszter Alexander Hamilton (1755?–1804) között kiéleződő politikai ellentét miatt lemondott hivataláról és 1794 legelején visszatért monticellói birtokára. Egy hosszú és tevékeny korszak lezárulását jelentette ez életében, hiszen az 1770-es évek közepe óta, különböző közfunkciói betöltése miatt nagyon sokat volt távol otthonától. Ötvenegy éves volt ekkor és úgy gondolta, hogy visszavonulása végleges lesz. Amint egy ismerősehez írott levelében megfogalmazta „felszabadulok a politika gyűlölt elfoglaltsága alól és visszatérek a családom, a gazdaságom és a könyveim kebelére. Fel kell építenem a házamat, meg kell művelnem a gazdaságomat és gondoskodnom kell azok boldogságáról, akik az enyémet dolgoznak”.³ Új keletű szabadidejét tehát családja körében házának befejezésére, gazdálkodásának fejlesztésére és rabszolgái helyzetének javítására akarta felhasználni. Ez utóbbi két cél össze is kapcsolódott gondolkodásában, vagyis gazdálkodásának hatékonyságát olyan módon igyekezett fejleszteni, hogy azzal a „rá bízott” és tágabban értelmezett családja tagjainak tekintett rabszolgái helyzetén is javítson. Életében először igyekezett valóban a saját kezébe venni birtokainak igazgatását, amelyek eddig jórészt megbízott felügyelők ellenőrzése alatt állottak.

Jefferson „egy olyan régióban élt, amelynek gazdasági rendszerét már régóta a föld és a munkaerő bősége határozta meg, s a felvilágosodás gazdaságosságra és hatékonyságra való törekvése csak másodlagos jelentőséggel bírt számára” (72.). Most viszont a korban korszerűnek tekintett mezőgazdaság és a felvilágosodás elveire alapozva igyekezett újjászervezni gazdálkodását. Földjeit meglehetősen rossz állapotban találta, hiszen a kukorica és a dohány rotációjára alapozott földhasználat alaposan kimerítette a termőtalajt. Ebből a helyzetből a vetésforgó összetettebb rendszereinek alkalmazásával s olyan takarmánynövények beiktatásával igyekezett kiutat találni, mint a vörös here. Monticellói birtokát öt, egyenként kétszáznyolcvan acre (egy acre = 0,41 hektár) nagyságú alegységre osztotta, amelyek hét, negyven acre kiterjedésű mezőre oszlottak. Az öt alegység mindegyikét négy férfi és négy női rabszolga, illetve négy ökör és négy ló művelte meg.

A leendő elnök tervének fontos részét képezte a búzatermelés növelése, ami beleillett a korabeli virginiai birtokosok azon törekvésébe, hogy a talajt hamar kimerítő és az amerikai forradalmat követő időkben értékesítési nehézségekkel küszködő dohány termesztése helyett részben e gabonaféle előállítására álljanak át. Reformtörekvései szerves részeként már 1795-ben

3. Lásd az 1. jegyzetet!

gondosan kidolgozott tervezetet készített a következő évi aratás megszerzésére vonatkozóan. Előre meghatározta a cséplésre kijelölt területeket és megfelelő számú tartalék kaszapenge előkészítését rendelte el. Pontosán kiszámolta, hogy a különböző munkakörökbe (kaszás, kéveköti, asztagrakó, rakodó, taligás) hogyan osszon be ötvennyolc férfi, női és gyermek rabszolgát, akiknek az életkora kilenc és hatvankilenc év között mozgott. A terv központi eleme az volt, hogy az egyik legmegbízhatóbb rabszolgája állandóan a kaszások nyomában haladt egy olyan öszvérfogattal, amelyen tartalék kaszák és fenőkövek voltak. Jefferson így próbált meg arról gondoskodni, hogy az aratás folyamatos legyen, és ne essen ki az az idő, amit az aratók korábban a kaszák élezésével töltöttek, s ami persze pihenőidőként is szolgált a rabszolgák számára. Amint Lucia Stanton megállapította, felvilágosult gondolkodóként Jefferson mechanikus gépezetként fogta fel az aratóbrigád munkáját. Amint a leendő elnök maga rámutatott „Ilyen módon megszervezve a dolgot, az egész gépezet tökéletes összhangban működne, az erő kifejtés egyetlen része sem csökkenthető anélkül, hogy azzal ne készletlenne az egészt, s nem növelhető az erő elpazarlása nélkül” (74.). A gépezet „olajozott” működését és a rabszolgák ösztönzését a naponta szétosztott négy gallon (egy gallon = 4,543 liter) whiskey biztosította volna. Jefferson masinája azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Minden gondos tervezés ellenére az aratók rosszabb teljesítményt nyújtottak, mint egy évvel korábban: naponta csak két acre-nyi területet kaszáltak le a korábbi három helyett. Jefferson ezt egyrészt annak tudta be, hogy a termés nagyon bő volt, másrészt pedig annak, hogy az általa meghatározott számú kéveköti nem volt képes lépést tartani a megnövekedett kaszálási sebességgel, s így további nyolc rabszolgánót kellett erre a célra átvezényelnie. Lucia Stanton azonban arra is felhívta a figyelmet, hogy a kudarcban a rabszolgák munkalassító ellenállása is szerepet játszhatott. A rabszolgák között bevett szokás volt ugyanis, hogy a munka ütemét alapvetően meghatározó kaszások tekintettel voltak a mögöttük dolgozó rabszolgatársaik érdekeire, akik a legtöbb esetben barátaik, ismerőseik vagy éppen rokonaik voltak. Vagyis – Stanton találó kifejezésével élve – nem gazdájuk számára takarítottak meg munkaidőt, hanem „módot találtak arra, hogy *saját* munkaerejükkel spóroljanak” (75.). Mindez azért olyan érdekes, mert reformjaival Jefferson egyik bevallott célja az volt, hogy gondoskodjon azok boldogságáról, akik az ő boldogságáért fáradoznak.

Jefferson azonban nem lehetett minden munkafázisnál személyesen jelen, s ezért kettős céljának elérése szempontjából döntő fontosságú volt a megfelelő munkafelügyelők kiválasztása. Ezért ebben a tekintetben is

váltásra szánta el magát, mégpedig már akkor, amikor még külügyminiszterként Philadelphiában dolgozott. Monticello és Philadelphia között Marylanden keresztül vezetett az útja, s ott jutott arra a következtetésre, hogy az ottani felügyelők alkalmasabbak lennének kettős célja kivitelezésére. Maryland ugyanis Virginiától északra, a déli államok északi határán helyezkedett el, ami azt is eredményezte, hogy az ottani mezőgazdaságban a rabszolgák mellett jelentős számú szabad termelő is dolgozott. Ráadásul, itt a búzatermelés is nagyobb teret nyert már, mint Virginiában, vagyis a mezőgazdasági termelés diverzifikáltabb volt Jefferson anyaállamához képest. Mindezek miatt Jefferson úgy gondolta, hogy az itteni felügyelők ötvözni tudják azt a két szempontot, amit fontosnak tartott, vagyis „a négerek menedzselését egy ésszerű és egy humánus tervnek megfelelően” (76.). Sajnos azonban ez az elképzelése is kudarcra végződött. A két Marylandból szerződtetett felügyelő mindössze egy, illetve két évig maradt Jefferson szolgálatában, mivel nem voltak képesek a leendő elnök elképzeléseinek valóra váltására.

Az 1793 után megfogalmazott reformelképzeléseit azonban nem csak a mezőgazdasági termelésben kívánta érvényesíteni Jefferson. Egy szegecsvágó műhely létesítését határozta el Monticellón, s a feldolgozandó vasrudakat egy Caleb Lownes nevű philadelphiai kvéker kereskedőtől szerezte be, aki az egyik philadelphiai börtönben megvalósuló reform egyik értelmi szerzője volt. A reform – részben olyan felvilágosult szerzők hatására, mint Cesare Beccaria (1738–1794) és Jeremy Bentham (1748–1832) – a rabokkal való humánusabb bánásmód segítségével az elítéltek „megjavítására” törekedett, s ebben nagy szerepet szánt annak, amit ma munkaterápiának neveznénk. Ez azt jelentette, hogy a Walnut Street-i börtön lakói hajnal-tól napnyugtáig szőttek és fontak, cipőt készítettek, megművelték a börtön konyhakertjét és szeget is gyártottak. Vagyis a börtön egyszerre funkcionált iskolaként, felügyeleti helyként és termelő üzemként. Mindez ideális kombinációt jelentett Jefferson számára, aki szintén jól ismerte a fentebb említett felvilágosult szerzők munkásságát, hiszen szegecsvágó műhelyében neki is ezeket a feladatokat kellett megoldania: a rabszolgákról való „gondoskodást”, azok felügyeletét és hatékony munkavégzését. Így aztán a philadelphiai börtönben lefektetett elveknek megfelelően igyekezett megszervezni a műhely munkáját.

A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy az erőszakos büntetések helyett jutalmazással próbálta a műhelyben dolgozó tíz-tizenhat éves rabszolgafíúkat hatékonyabb munkavégzésre ösztökélni. Ez a jobb ételmezésben és ruházati ellátásban mutatkozott meg. Mindig „tervcélokat” tűzött ki rabszolgái

számára a selejt visszaszorítása céljából. Ha egy rabszolga bizonyos szint alá tudta szorítani az általa produkált selejtet, akkor újabb, még szigorúbb „tervcélt” tűzött ki a számára. Jefferson hasonló eszközöket alkalmazott a műhely munkáját közvetlenül irányító kovácsmester rabszolga George Granger ösztönzésére. George három százalékos részesedést kapott a gyártott szögek eladási árából, ami negyven dollár körüli éves bevétel elérését tette számára lehetővé. Ez igen jelentős összegnek számított egy rabszolga esetében. Persze Jefferson mindvégig saját érdekeinek tulajdonított elsődleges fontosságot. Amikor ugyanis a szögeladásból származó bevételek megnöttek, Granger részesedését két százalékra csökkentette.

Lucia Stanton arra is felhívta a figyelmet, hogy Jefferson általános, a fehér fiatalokra is érvényesnek tartott nevelési elvei nagyban megegyeztek azokkal, amelyeket rabszolgái vonatkozásában is érvényesíteni igyekezett. Amint azt a Virginiai Egyetem megalapításával kapcsolatban megfogalmazta „a jellem büszkeségének, a dicséretes ambíciónak és az erkölcsi hajlamoknak boldogabb hatása van az eljövendő karakterre, mint a félelem lealacsonyító motivációjának”. Úgy vélte, hogy a jellemformálásban az apa és a fiú közötti „ragaszkodó magatartásmód” jelenti a legjobb példát a tanár és a tanítványa közötti kapcsolatot illetően (83.). Stanton szerint azonban mégis volt egy alapvető különbség, nevezetesen az, hogy a fehérek számára üdvösnek tartott nevelési elvek arra készítettek fel, hogy alanyai egy szabad társadalom hasznos állampolgáraivá váljanak. Ezzel szemben „a monticellói szegecsvágó műhely egy élethosszig tartó börtön volt, a rabszolgatartás iskolája, amely Jefferson gazdasági vállalkozása számára képzett ki hasznos tagokat” (83.).

Amint arról korábban már szó esett, Jefferson ismerte Jeremy Bentham híres *Panopticon* című munkáját, amelyben olyan ideális börtönről is szól az angol teoretikus, amelyben a börtönőr egy relaxszerű redőny mögött foglal helyet, ami lehetővé teszi számára, hogy ő betekintessen a körkörös elhelyezkedő cellákba, ám a fogvatartottak ne láthassák őt. Jefferson egy 1797-ben kidolgozott virginiai börtönreform javaslatában is hasonló rendszert propagált, és otthonában is alkalmazta a „velencei függönyöknek” nevezett átlátható redőnyöket. Vagyis magánlakosztályából ő is úgy figyelhette meg a külvilágot, hogy közben maga láthatatlan maradt a kívül lévők számára. A monticellói udvarház teraszán pedig egy teleszkópot is felállított, amellyel a háztól távolabb dolgozó rabszolgák munkavégzését is megfigyelhette. A végül ideiglenesnek bizonyult visszavonulása idején, 1794 és 1797 között pedig általában naponta kétszer is személyesen ellenőrizte a szegecsvágó műhely munkáját.

1797-tel azonban vége szakadt a birtokát érintő gazdasági reformoknak, mivel az 1796-os elnökválasztáson elinduló Jefferson második helyen végzett John Adams mögött, s így – az alkotmány akkori szabályozásának megfelelően – ő lett a massachusetts-i politikus alelnöke. Földjei és rabszolgái jelentős részét bérbe adta, s lényegében elismerte, hogy a hatékonyságot és a rabszolgákkal való humánusabb bánásmódot célzó reformjai kudarcot vallottak. Amint megfogalmazta „nem vagyok alkalmas arra, hogy egy olyasféle munkaerővel gazdálkodjam, mint amivel rendelkezünk” (85.). A szegecsvágó műhely tovább működött ugyan, ám a gondos gazda óvó tekintetétől távol itt is egyre súlyosabb gondok jelentkeztek. Meghalt Jefferson bizalmasa George Granger kovácmester rabszolga a műhely közvetlen irányítója, utódja pedig képtelen volt a megfelelő fegyelmet megkövetelni a fiatal rabszolga-munkásoktól. A helyzetre jellemző, hogy abból a James Hubbard nevű rabszolgából – akinek 1794 és 1797 között jelentősen javult a teljesítménye – krónikus szőkevény vált, amit sokadik szökése után az ekkor már az elnöki székben ülő Jefferson sem tolerált. Az enyhe bánásmód elvét feladva, társai jelenlétében megkorbácsoltatta majd eladta a rabszolgát. 1803-ban a műhely egyik tizennyolc éves rabszolga-munkása egy összeszólalkozás kapcsán kalapácsával olyan súlyosan megsebesítette az egyik társát, hogy az majdnem meghalt. Az elnök ekkor is példát akart statuálni és a vétkes rabszolgát a gyapottermelő Délre adta el, ahol rá minden valószínűség szerint sokkal rosszabb körülmények vártak. A felügyelők jelentései szerint a szöglapások is egyre gyakoribbakká váltak.

Ez utóbbi fejlemények ellenére, Lucia Stanton úgy vélte, hogy a szegecsvágó műhely kísérletének mégis voltak eredményei Jefferson, de a rabszolgák számára is. Az 1794 és 1797 között ott dolgozó feketék többsége „magasan képzett, termelékeny és megbízható kézműves rabszolgává vált”, akik kovácsokként, ácsokként, kádárokként, kertészekként és cipőkészítökként kulcspozíciókat töltöttek be a monticellói gazdasági hierarchiában. Többségük nyilvánvalóan úgy ítélte meg, hogy a hatékony és hűséges szolgálattal jelentős előnyökre tehetnek szert, s néhányuk a legnagyobb jutalmat, a szabadságot is el tudta nyerni. Jefferson ugyanis három rabszolgát is felszabadított a szegecsvágó műhely első munkatársai közül. Ezek egyike volt a kovácmesterséget kitanult Joseph Fossett, aki tizennégy éves korától dolgozott a műhelyben, és aki később húsz esztendőn keresztül felügyelte annak munkáját. Jefferson végrendeleti úton tette szabaddá Fossett-et, akinek a felesége és nyolc gyermeke viszont rabszolga maradt, s akiket ennek megfelelően elárvereztek az ex-elnök adósságai fejében. Fossett képességeit jól mutatja, hogy képes volt meggyőzni néhány helyi kereskedőt arról,

hogy vásárolják meg a családja tagjait addig, amíg a felszabadításukhoz szükséges összeget elő nem teremti. A Jefferson műhelyében, az elnök reformelképzeléseinek köszönhetően szerzett szakképzettségéből kifolyólag Fossett elég jól keresett ahhoz, hogy 1850-re – egyetlen gyermeke kivételével – minden családtagját megváltsa a rabszolgaságból. A család ekkor már Cincinnatiiban élt egy nagy családi házban, amelyben kovácsműhely is működött.

Így aztán Jefferson reform elképzelései és az általa a rabszolgákba ültetni szándékolt erények is szerepet játszhattak Joseph Fossett elszántságának kialakulásában és abban, hogy leszármazottai közül többen is a kibontakozó fekete mozgalom aktív támogatói és vezetői lettek. Közülük is kiemelkedett Joseph Fossett dédunokája William Monroe Trotter, aki részt vett például az első nagy befolyású országos fekete szervezet a *National Association for the Advancement of the Colored People* (Nemzeti Szövetség a Színes Emberek Boldogulásáért) megalapításában (1909). Trotter a szövetség szándéknyilatkozatának egyik társszerzője volt, melyben a szerzők Jefferson *Függetlenségi Nyilatkozatára* hivatkozva leszögezték, hogy „imádkozunk Istenhez, hogy ez a nemzet... visszatérjen atyái hitéhez, hogy minden ember szabadnak és egyenlőnek teremtett, bizonyos elidegeníthetetlen jogokkal”.⁴ Joseph Fossett leszármazottaiban tehát így értek be azok az elképzelések, amelyek Jefferson 1790-es évekbeli reformtörekvéseit vezérelték, még ha nem is olyan eredményekre vezetett mindez, amit az Egyesült Államok harmadik elnöke eredetileg szándékozott.

Lucia Stanton: *Perfecting Slavery: Rational Plantation Management at Monticello*. (A rabszolgatartás tökéletesítése: racionális ültetvényigazgatás Monticellón) In: Lucia Stanton: „*Those Who Labor for My Happiness*”: *Slavery at Thomas Jefferson’s Monticello*. University of Virginia Press, Charlottesville, 2012. 369 o. 71–89.

Lévai Csaba

4 Lucia Stanton: *Fulfilling the Declaration: Descendants of Monticello’s African American Families*. In: Lucia Stanton: „*Those Who Labor for My Happiness*”: *Slavery at Thomas Jefferson’s Monticello*. (Charlottesville, 2012.) 298.